

Nog niet alles uit de kast: de Digitale Collectie Nederland

Marco de Niet Het world wide web is de afgelopen vijftien jaar een onmisbaar medium geworden in ons dagelijks leven. Hoe is het gesteld met de toegang tot en bruikbaarheid van Nederlands cultureel erfgoed in het digitale domein?

Al vroeg in het bestaan van het world wide web was gedigitaliseerd cultureel erfgoed een publiekstrekker. The Library of Congress uit Washington maakte al begin jaren negentig internettentoonstellingen, onder andere over de Russische staatsarchieven en de collecties uit de bibliotheek van het Vaticaan. Direct populair bij lancering in september 1993 was de virtuele tour door het paleis van Diocletianus in Split. En het onbekende Krannert Art Museum stond bovenaan in de allereerste webwijzers voor kunst en erfgoed, omdat het onderdelen van zijn collecties via het web had gepubliceerd vlak nadat het National Center for Supercomputing Applications (NCSA) de allereerste webbrowser, Mosaic, had gelanceerd. Niet geheel toevallig is het Krannert Art Museum op dezelfde campus als het NCSA gevestigd, die van de Universiteit van Illinois, Urbana-Champaign.¹

De vroege gebruikers van het web hadden veel waardering voor de initiatieven om dit nieuwe medium in te zetten voor de verspreiding van cultureel erfgoed. Als niet-commerciële toepassingen sloten dergelijke exposities aan bij het idealisme dat veel academici en andere vroege gebruikers kenmerkte. Dit spannende nieuwe medium, deze wereldomspannende digitale informatie-infrastructuur, zou een belangrijke bijdrage gaan leveren aan verbroedering tussen volken en culturen: *the global village*.

We zijn inmiddels vijftien jaar verder. Het web is een onmisbaar medium geworden in ons dagelijks leven, ook voor commerciële doeleinden. Hoe is het gesteld met de toegang tot en bruikbaarheid van Nederlands cultureel erfgoed in het digitale domein? Tijdens het schrijven van dit artikel loopt in opdracht van het ministerie van OCW een grootschalige evaluatie van de investeringen die in de afgelopen jaren zijn gedaan in digitalisering van cultureel

erfgoed. Om niet op de zaken vooruit te lopen, heeft dit artikel vooral een beschrijvend en geen evaluerend karakter.

Alles uit de kast

Het eerste omvangrijke beleidsadvies over digitalisering van cultureel erfgoed, kortweg digitaal erfgoed, was het rapport *Alles uit de kast, op weg naar een nationaal investeringsprogramma digitale infrastructuur cultureel erfgoed*.² Dit rapport was in 1998 opgesteld door de Wetenschappelijk Technische Raad van SURF, in opdracht van het ministerie van OCW. De WTR schetste geen al te positief beeld: Nederland had een relatieve achterstand ten opzichte van het buitenland, er was nog maar weinig erfgoed in gedigitaliseerde vorm ontsloten, instellingen misten veelal de capaciteit en kennis om goed te digitaliseren, en de gebruiker kon niet gemakkelijk vinden wat hij zocht. De overheid investeerde daarna in enkele landelijke initiatieven om dit te verbeteren, hoewel niet op een schaal die was voorgesteld in *Alles uit de kast*.

Het duurde tot 2002 voor het beleid expliciet werd gemaakt in de vorm van enkele beleidsbrieven. In 2002 verscheen ook een advies van de Raad voor Cultuur over het belang van e-cultuur. De kern van dit advies was dat we ons niet

Digitale cultuur moet de mogelijkheden bieden tot participatie van de culturele burger

moeten blindstaren op de digitale reproductie van erfgoed, maar juist oog moeten hebben voor de relatie tussen cultuur en de rolveranderingen in de digitaliserende maatschappij. Digitale cultuur moet voor alles de mogelijkheid bieden tot participatie van de culturele burger. Dat dit advies uit 2002 anno 2008 nog actueel is, blijkt uit het recente beleidsadvies *Innoveren, Participeren* van de Raad voor Cultuur. Minister Plasterk heeft zich inmiddels achter dit advies geschaard met zijn nieuwe beleidsbrief, *Kunst van leven*.

Het centrale begrip waaronder de huidige beleidsinitiatieven van de overheid zijn samen te brengen, is Digitale Collectie Nederland. Dit begrip, al gebruikt in *Alles uit de kast*, grijpt terug op het begrip Collectie Nederland, dat in het *Deltaplan Cultuurbehoud* (1990) was geïntroduceerd: niet de afzonderlijke collecties staan centraal in het beleid, maar het nationale cultuurbezit. In de fysieke wereld blijft Collectie Nederland vooral een beleidsconcept, maar in het digitale domein zijn erfgoedcollecties bij elkaar te brengen en als één geheel doorzoekbaar en raadpleegbaar te maken. De digitale Collectie Nederland is daarmee niet alleen een metafoor, maar staat ook voor het streven van erfgoedinstellingen, overheid en ondersteunende instellingen om digitaal erfgoed in samenhang toegankelijk te maken. Om dit streven te ondersteunen kent het overheidsbeleid drie speerpunten: versterking van de landelijke infrastructuur, deskundigheidsbevordering en duurzame toegankelijkheid van digitaal erfgoed.

Bouwstenen

Hoe ziet die landelijke infrastructuur eruit? De meest zichtbare elementen ervan zijn enkele nationale informatiediensten die met overheidssteun tot stand zijn gekomen.

De oudste is het *Geheugen van Nederland*, gestart in 2000, met inmiddels ruim 350.000 objecten afkomstig uit 58 erfgoedinstellingen.³

Via het *Geheugen van Nederland*, dat de Koninklijke Bibliotheek onderhoudt, kunnen erfgoedinstellingen subsidie krijgen voor het digitaliseren van hun collecties. Het Geheugen heeft uitgebreide richtlijnen voor de deelnemende instellingen opgesteld. Hiermee heeft het een belangrijke bijdrage geleverd aan kennisontwikkeling over en professionalisering van digitalisering van cultureel erfgoed in Nederland.

Een andere nationale informatiedienst is *Kennisinfrastructuur Cultuurhistorie (KICH)*. Dit is de nationale portal voor informatie over monumenten, archeologische vindplaatsen en landschapselementen. *KICH*, beheerd door de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM), richt zich met name op professionele eindgebruikers, zoals beheerders van erfgoed, planologen, landschapsarchitecten en stedenbouwkundigen. Daarmee is *KICH* een belangrijke brug tussen de wereld van het erfgoed en beleidsmakers bij provinciale en lokale overheden.

Een andere dienst met een geografisch karakter is *WatWasWaar*. Deze informatiedienst, beheerd door de Stichting Archief-programmatuur (STAP), maakt archivalische documenten als historische kaarten en foto's vindbaar op basis van geografische kenmerken. *WatWasWaar* is een voortzetting van de portal *De Woonomgeving*, en richt zich met een aantrekkelijke en interactieve interface tot een breed publiek.

De multimediacatalogus van het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid is speciaal ontwikkeld voor het audiovisueel erfgoed. Hiermee worden zowel het omroeparchief als andere collecties audiovisuele bronnen beheerd, gepresenteerd en geëxploiteerd.

De Collectiewijzer van het Instituut Collectie Nederland ten slotte, die deze zomer zal worden gelanceerd, is de opvolger van de Cultuurwijzer, een thematische erfgoedportal waarin alle mogelijke soorten erfgoedobjecten aan elkaar

werden gekoppeld. Deze Cultuurwijzer, ontwikkeld door Digitaal Erfgoed Nederland (DEN), richtte zich op een breed publiek en het onderwijs. De Collectiewijzer heeft een andere doelgroep: de collectiebeheerders in erfgoedinstellingen.

Naast en te midden van deze nationale informatiediensten bevinden zich veel andere websites waarin digitaal erfgoed centraal staat: websites van individuele erfgoedinstellingen (de beeldbank van het Stadsarchief Amsterdam bevat bijna 250.000 afbeeldingen van en over Amsterdam), provinciale portals als *Thuis in Brabant* en *MijnGelderland* en thematische collectieportals als de *Volkenkundige Collectie Nederland*.

Hoe ver zijn we?

In opdracht van het ministerie van OCW voert DEN een project uit om te becijferen hoe omvangrijk de Digitale Collectie Nederland inmiddels is in verhouding tot de fysieke erfgoedcollecties, en hoeveel er tot nu toe in is geïnvesteerd. Dit onderzoek sluit aan op een internationaal project met een vergelijkbare opdracht voor Europa, *Numeric*.⁴ Net als de Nederlandse overheid wil de Europese Commissie meer inzicht in de gedane investeringen en resultaten, om gefundeerde beslissingen te kunnen nemen over toekomstige investeringen. Aan de hand van de uitkomsten van dit onderzoek zullen we kunnen vaststellen of Nederland de achterstand die in 1998 was geconstateerd inmiddels heeft weggewerkt.

Is het reëel te verwachten dat alle erfgoedcollecties in hun geheel gedigitaliseerd zullen worden? In het rapport *Alles uit de kast* was becijferd dat hiervoor circa 100.000 manjaar nodig zou zijn. Zowel financieel als praktisch is dat dus niet te verwezenlijken. Aan de andere kant is het duidelijk dat jongeren zich steeds vaker oriënteren met behulp van digitale media. Wat niet digitaal is, bestaat straks niet

meer voor hen. Massadigitalisering lijkt de enige oplossing om cultuurparticipatie onder jongeren op enige schaal mogelijk te maken. Het is anno 2008 nog een actuele discussie hoe massadigitalisering het beste aangepakt kan worden. Hoe wordt het beheer op de lange termijn geregeld en bekostigd? Wat zijn de consequenties ervan voor de bedrijfsvoering van de beherende instellingen?⁵

Voor een aantal collecties zijn inmiddels middelen gevonden om schaalvergroting van digitalisering door te voeren. De Koninklijke Bibliotheek heeft bijvoorbeeld fondsen weten aan te boren voor de digitalisering van een grote collectie landelijke en regionale dagbladen. In 2006 heeft een erfgoedconsortium, waaronder Beeld en Geluid en het Filmmuseum, bijna 180 miljoen euro van de overheid ontvangen uit het Fonds Economische Structuurversterking voor de conservering en digitalisering van hun audiovisuele collecties.⁶ Geïnspireerd door dit succes heeft in 2007 een ander erfgoedconsortium een projectplan opgesteld voor massadigitalisering van een breder palet aan erfgoedcollecties. In dit projectvoorstel met de naam *Nederlands Erfgoed: Digitaal!* wordt de Canon van Nederland gehanteerd als richtsnoer voor selectie van te

Digitalisering van cultureel erfgoed is een middel tot versterking van cultuurparticipatie

digitaliseren collecties. Belangrijk in dit voorstel is de technische aanpak om enerzijds al het gedigitaliseerde erfgoed centraal vindbaar te maken, en anderzijds de reeds bestaande infrastructuur ten volle te benutten door de beschikbaarstelling gedistribueerd te laten plaatsvinden.⁷ Dáár ligt immers nog een immense uitdaging: hoe al die informatiediensten zo aan elkaar te koppelen dat er werkelijk sprake is van één landelijke infrastructuur met groot gebruiksgemak voor cultuurparticipanten?

Vervagende scheidslijnen

Hiermee zijn we terug bij het advies van de Raad voor Cultuur over e-cultuur uit 2002: digitalisering van cultureel erfgoed is geen doel op zich, het is een middel tot versterking van cultuurparticipatie. We mogen dan inmiddels grote databases en indexen hebben met honderdduizenden of zelfs miljoenen beschrijvingen en afbeeldingen van erfgoedobjecten, maar hoe bruikbaar en gebruiksvriendelijk zijn ze? Wat weten we over de belangstelling voor digitaal erfgoed? En over de wijze waarop geïnteresseerden naar erfgoedinformatie zoeken?

Op dit terrein verricht het Sociaal Cultureel Planbureau belangrijk werk: in diverse publicaties geven zij de gebruikers van digitaal erfgoed een gezicht, bijvoorbeeld door de verschillende motivaties voor het zoeken naar erfgoedinformatie te benoemen. Sommigen zijn kunstminnaar of verzamelaar en daarmee intensieve gebruikers van digitaal erfgoed; anderen zijn 'snuffelaars' en willen vooral vermaakt worden. Jongeren zijn in de meerderheid, maar een groeiende groep ouderen bezoekt de websites van de erfgoedinstellingen. De scheidslijnen tussen de traditionele media vervagen: tv wordt bekeken via internet, websites worden geraadpleegd op een mobiele telefoon. Hoe moeten de aanbieders van digitaal erfgoed omgaan met de grote diversiteit aan wensen en verwachtingen?⁸

Daarop kunnen ze alleen antwoorden vinden als ze zich verder verdiepen in die wensen en verwachtingen, en hun digitaliseringsactiviteiten daarop aanpassen. De traditionele aanpak, het bouwen van een catalogus of een collectieregistratiesysteem, volstaat anno 2008 niet meer. Gebruikers verwachten interactie, bediening-op-maat, mogelijkheid tot feedback of actieve participatie. Om dergelijke dienstverlening te realiseren, is een geheel andere wijze van denken nodig, én samenwerking met andere vakgebieden, zoals informatici en de creatieve industrie.

Momenteel lopen in Nederland twee grote onderzoeksprogramma's waarin die samenwerking tot stand komt: CATCH en MultimediaN. CATCH wordt gefinancierd door NWO en een aantal erfgoedinstellingen en heeft als doel het ontwikkelen van methoden en technieken waarmee collectiebeheerders hun digitale collecties beter toegankelijk kunnen maken.⁹ Een vervolg op CATCH, met aanvullende overheidssubsidie, is in voorbereiding. MultimediaN is een grootschalig samenwerkingsverband van onderzoeksinstellingen, bedrijven en erfgoedinstellingen om orde te scheppen in de 'digitale dataexplosie' die plaatsvindt, met name op het gebied van de multimedia. MultimediaN wordt gefinancierd uit het BSIK-programma, uitgevoerd door het ministerie van Economische Zaken.¹⁰ Deze meerjarige onderzoeksprogramma's zijn cruciaal voor de erfgoedsector om het innovatieve vermogen te versterken en aansluiting te vinden bij de rap digitaliserende samenleving.

Om innovatie te stimuleren heeft het ministerie van OCW in 2006 de subsidieregeling *Digitaliseren met beleid* ingesteld. In 2008 is een budget van 3 miljoen euro beschikbaar voor ontwikkelingsprojecten, uit te voeren door (consortia van) collectiehoudende instellingen. Voorwaarde is wel dat de instelling beschikt over een informatieplan waaruit blijkt dat het

project aansluit bij het ICT-beleid van de instelling. Zo wil het ministerie projectresultaten voor langere tijd waarborgen. Als een erfgoedinstelling nog niet over een informatieplan beschikt, kan ze financiering krijgen uit deze door SenterNovem uitgevoerde regeling. Al ruim 50 erfgoedinstellingen hebben van deze mogelijkheid gebruikgemaakt. Het schrijven van een informatieplan in combinatie met een collectieplan blijkt een belangrijke bijdrage te leveren aan het verhogen van het kennisniveau over ICT in de erfgoedinstellingen.¹¹

Deskundigheid bevorderen

Dat brengt ons bij het laatste onderwerp dat centraal staat in het beleid van OCW. Naast het investeren in infrastructurele diensten, (massa-)digitalisering en innovatie wordt in de huidige beleidsperiode ook extra geïnvesteerd in deskundigheidsbevordering en kwaliteitszorg. Deze investeringen zijn afkomstig uit zowel de Cultuurnota als incidentele middelen (de zogeheten Enveloppemiddelen). Zowel op sectoraal als op bovensectoraal niveau zijn initiatieven bekostigd om het kennisniveau over ICT te verhogen en de toepassing van ICT te professionaliseren.

Op sectoraal niveau zijn taskforces in het leven geroepen, zoals de Taskforce Digitale Toegankelijkheid Archieven, ondergebracht bij het Nationaal Archief, en de Taskforce Audiovisuele Archieven, ondergebracht bij Beeld en Geluid. Ten behoeve van de museumsector voert het sectorinstituut Erfgoed Nederland op dit moment een grootschalig ICT-deskundigheidsprogramma uit, met trainingen voor managers, middenkader en uitvoerenden. Ook de Museumconsulenten spelen een belangrijke rol bij deskundigheidsbevordering op het gebied van ICT en digitalisering.

Omdat de Digitale Collectie Nederland een sectorbrede aanpak nodig heeft en veel kennis op het gebied van ICT buiten de erfgoedsector

Marco de Niet

is directeur van Digitaal Erfgoed
Nederland

wordt gehaald, heeft DEN de opdracht gekregen een nationaal systeem voor kwaliteitszorg te ontwikkelen. Centraal hierin staat een ICT-register dat is opgezet om kennis te delen over standaarden en *best practices*.

Een belangrijk aspect van ICT-kwaliteitszorg is dat normering op basis van zelfregulering tot stand moet komen. De overheid wil geen standaarden opleggen aan de sector. De erfgoedinstellingen moeten zelf, op basis van hun eigen ervaringen en de *best practices* uit andere sectoren, bepalen hoe zij zorg dragen voor de duurzame toegankelijkheid van de Digitale Collectie Nederland. Omdat digitalisering specialistische kennis vereist en het kennisniveau nog zeker niet in alle instellingen hoog is, is normering geen sinecure. Wat voor grote erfgoedinstellingen eenvoudig te realiseren is, kan voor kleine instellingen een grote technische hobbel betekenen.

Om het proces van normering te ondersteunen, voert DEN het project DE BASIS uit. Met behulp van een wiki wordt kennis van experts bijeengebracht en wordt vastgelegd aan welke minimale eisen alle erfgoedinstellingen in Nederland moeten voldoen om deel te kunnen nemen aan een nationale infrastructuur. De resultaten hiervan zijn inmiddels overgenomen door enkele subsidiënten, zoals de regeling Digitaliseren met Beleid en het Prins Bernhard Cultuurfonds. DEN brengt DE BASIS ook in bij het grote Europese samenwerkingsverband European Digital Library om ervoor te zorgen dat de landelijke infrastructuur naadloos aan kan sluiten op grotere netwerken met digitaal erfgoed.

Hoe staan we er anno 2008 voor? Vele honderden erfgoedinstellingen digitaliseren inmiddels op kleine of grote schaal. Er zijn diverse financieringsmogelijkheden voor digitaliseringsactiviteiten of innovatieve projecten. Er worden cursussen georganiseerd, er wordt gebruikersonderzoek gedaan, beleidsplannen worden

geschreven, de kwaliteit van digitalisering wordt gemonitord. Toch blijkt uit bovenstaand overzicht niet dat er al op een duidelijk herkenbare, uniforme en gebruiksvriendelijke wijze in al dat mooie digitale erfgoed gezocht kan worden. Als je geïnteresseerd bent in een specifiek historisch of cultureel onderwerp, moet je nog steeds eerst een goed overzicht hebben van de diensten die er zijn voor je daadwerkelijk gericht erfgoed kunt vinden. Of hergebruiken. Of verkrijgen door eigen kennis in te brengen. Of delen met anderen. Er zijn al veel bouwstenen voor een nationale infrastructuur. Nu nog de bouwvakkers die in staat zijn stevige dwarsverbanden aan te brengen, zodat iedereen ten volle het nationale cultuurbezit kan raadplegen en hergebruiken.

Noten

- ¹ Zie bijvoorbeeld *NCSA Mosaic — September 10, 1993 Demo*, gearchiveerd op www.totic.org/nscp/demodoc/demo.html.
- ² Een overzicht van alle in dit artikel genoemde adviezen en beleidsbrieven is beschikbaar op de website van DEN: www.den.nl/publicaties/
- ³ Meer informatie over de in dit overzicht gegeven informatiediensten is beschikbaar in de projectenbank van DEN: www.den.nl/projectenbank/
- ⁴ Zie www.numeric.ws
- ⁵ Zie Sieverts, E. (2008) 'Alle erfgoed digitaal! Of juist niet?' In: *Informatie Professional*, nr. 2, 12-13. Ook beschikbaar op www.library.uu.nl/medew/it/eric/de.html
- ⁶ Zie www.beeldenvoordetoekomst.nl
- ⁷ Zie www.nederlandserfgoeddigitaal.nl
- ⁸ Zie voor een overzicht van relevante publicaties van SCP: www.den.nl/ictmonitor/onderzoek/
- ⁹ Zie www.nwo.nl/catch
- ¹⁰ Zie www.multimediam.nl
- ¹¹ Een overzicht van de belangrijkste partijen die betrokken zijn bij kwaliteitszorg voor digitaal erfgoed is beschikbaar op de website van DEN: www.den.nl/kennis/nationaleexpertise/